

דמותה של הגר המקראית בראי השיר "הגר" לראובן אבינעם

תקציר

המאמר עוסק בתיאור דמותה של הגר כפי שהיא משתקפת בראי פרשנות המקרא היהודית הקלאסית ובשיר "הגר" מאת המשורר ראובן אבינעם. במקרא מוצגת דמות הגר לשלילה. המספר המקראי מגנה את התנהגותה של הגר שבאה לידי ביטוי בהתנשאות על שרה ובזלזול בה: "ותקל גברתה בעיניה", השפחה קמה בגברתה. במדרש ובפרשנות דמותה של הגר מצטיירת כדמות רבת-צדדים ולא כדמות "אחידה", חד-צדדית. יש מפרשים המוצאים בה צדדים לחיוב, ויש מפרשים המוצאים צדדים לשלילה. ייתכן שהמספר המקראי והמפרשים חפצים ביקרם של ראשוני אבות האומה ואמותיה, ואילו הגר המשמשת רקע לעלילה, תוצג פעמים לשלילה ופעמים לחיוב בהקשר לסיטואציה ולמערכת היחסים בינה לבין הדמויות הראשיות – אברהם ושרה. דמותה של הגר מנקודת מבטו של המשורר ראובן אבינעם בשירו "הגר", מצטיירת כדמות חיובית. הוא מזדהה עם כאבה ומגלה כלפיה אהדה רוחמים. זיקה קונוטטיבית לשיר אל המקרא מרחיבה את משמעות השיר אל ההכללה: הגר הופכת לדמות סמלית המייצגת את האם היראה מפני השכול. המסקנה העולה מכאן היא, שאיפיון דמויות מקראיות תלויות בהשקפות עולם שונות ובמסרים שונים שרוצה המחבר להעביר לקוראיו.

מבוא

מאמר זה עוסק בתיאור דמותה של הגר, כפי שהיא משתקפת בראי פרשנות המקרא היהודית הקלאסית ובשיר "הגר" מאת המשורר ראובן אבינעם. המטרה היא לבחון כיצד מתמודדת הספרות לסוגיה עם דמותה של הגר השנויה במחלוקת. שיטת העבודה: שיטות מחקר של השוואות טקסטיות מקבילים.

1. דמותה של הגר כפי שהיא מתוארת במקרא

אברם ערירי ושרי אשתו עקרה. אולם נאמנה על אברם ההבטחה האלוקית החוזרת ונשנית: "ואעשך לגוי גדול" (בראשית י"ב, 2), "ושמתי את זרעך כעפר הארץ" (שם, י"ג, 16). הזמן חולף ושרה עומדת בעקרותה. מקץ עשר שנים לשהותם בכנען, מציעה שרה את שפחתה הגר לאברם כדי שיוולד לו בן (בראשית ט"ז, 3) וזאת לפי מנהג שהיה מקובל באותה תקופה. שרה

תאריכים: "הגר"; ראובן אבינעם; "פואימה זוטא"; טקסטים מקבילים מדרש; פרשנות.

מוותרת על כבודה ומעמדה הבלעדי במשפחה כדי שיהיה בן לאברם. במעשה זה בא לידי ביטוי טיב היחסים ביניהם, דהיינו, הקשר האישי-נפשי ביניהם הוא אמיץ ואינו מושתת על קשר משפחתי גרידא.

לאחר שהרתה הגר התחילה לזלזל בשרה גבירתה: "ותרא הגר כי הרתה ותקל גברתה בעיניה" (בראשית ט"ו, 4): הגר מתנשאת על שרה ומזלזלת בה. שרה הנעלבת ומושפלת חמסה על אברם כי נוטה הוא חסד להגר, מכיר לה טובה ומתייחס אליה כאשתו. שרה באה אליו בטרוניות, והוא נותן לה יד חופשית לפעולה: "הנה שפחתך בידך, עשי לה הטוב בעיניך" (שם ט"ז, 6). "ותענה שרי – ותברח מפניה" (שם ט"ז, 6). הגר בורחת למדבר. שם מתגלה אליה המלאך ומצווה עליה לחזור אל שרה גבירתה, אגב הבטחה כי ירבה את זרעה והבן היולד ייקרא שמו ישמעאל, "והוא יהיה פרא אדם וידו בכל ויד כל בו" (בראשית ט"ז, 12).

הופעתו של המלאך באה לאשר את דבר עליונותה של שרה כגבירה ואת מעמדה של הגר כשפחה: "הגר שפחת שרי" (שם ט"ז, 8): וכן ישמעאל שיהיה פרא אדם, אינו מתאים להיות היורש.

הגר חוזרת לבית אברם ושרי, יולדת לאברם בן, את ישמעאל.

כעבור שנים מספר הרתה שרה וילדה בן לאברהם, את יצחק. ביום היגמל בנו יצחק עשה אברהם משתה גדול.

נדמה שהשנאה והקנאה שבין שרה והגר חלפו. ולא היא. שוב נפגם השלום בבית ופרץ סכסוך חדש. שרה מבקשת מאברהם לעשות את המעשה הבלתי אנושי – לגרש את הגר האמה ואת בנה: "כי לא יירש בן האמה הזאת עם בני עם יצחק" (שם כ"א, 9-10). כלומר, שרה מבקשת לנשל את ישמעאל מהירושה. קשה לאברהם להסכים לדרישה זאת, לגרש מעל פניו את בנו בכורו: "וירע הדבר מאד בעיני אברהם על אודת בנו" (שם כ"א, 11). אברהם אינו מוותר לשרה. בסופו של דבר נכנע כי חזקו עליו דברי אלוקים: "כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקלה כי ביצחק יקרא לך זרע" (שם כ"א, 12). הפרידה של אברהם מהגר וישמעאל מתוארת בפירוט. אברהם משכים קום, ובהיותו לבדו עם הגר והילד, הוא נותן להגר לחם וחמת מים, שם אותם על שכמה לאות אהבה, מפקיד בידיה את הילד ומשלחם בחיבה וברחמים.

הגר מקבלת על עצמה את הדין ויוצאת לדרכה: "ותלך ותתע במדבר" (שם כ"א, 4). כשכלו המים מן החמת, הרחיקה מעליה את הנער לבל תראה במותו מיושב ומצמא, יושבה מנגד ונשאה קולה בבכי. שוב מופיע מלאך ה', והפעם כדי לעזור לה ולעודד אותה. המלאך מגלה לה באר מים: "ותמלא את החמת ותשק את הנער" (שם כ"א, 19). ישמעאל גדל במדבר פראן "ויהי רבה קשת" (שם כ"א, 20)... ותקח לו אמו אישה מארץ מצרים. מכאן, שישמעאל לא הורשה לחזור לבית אברהם, והעובדה שנשא אישה מצרית מוכיחה כי האומה הישראלית עתידה לצאת מזרעו של יצחק.

2. דמותה של הגר כפי שהיא מתוארת במדרשי חז"ל ובפרשנות

1.2. התייחסות לשם – "הגר"

לפי חז"ל, השם הגר הוא נוטריקון לביטוי "הא-אגרך" (הרי שכך שכרך), שאמר פרעה לשרי כאשר נתן לה את הגר לשפחה¹. הגר היא זו שאמרה: "הגם הלום ראיתי"². הגר נקראת גם קטורה³.

אף המפרשים מזהים את שמה של הגר עם קטורה, האישה שנשא אברהם לאחר מות שרה. היא נקראה בשם קטורה כי "מעשיה נאים כקטורת". לפי מהר"ל - קטורה זו הגר "כשראתה חסד ה' שהעלה לה באר חזרה בתשובה". ואילו מפרשים אחרים טוענים שהגר וקטורה הן שתי נשים שונות.⁴

2.2. ייחוסה, מעמדה ותכונותיה

דמותה של הגר נדרשת מאספקטים שונים הן לחיוב והן לשלילה. רוב המדרשים משייכים את הגר למשפחת פרעה מלך מצרים, וזאת משני טעמים: למנוע פגיעה בכבוד אברהם, ולהדגיש את ההערכה הרבה שייחס פרעה לאברהם ולשרה בכך שנתן להם את בתו לשפחה. ועוד נאמר: הגר בחרה להיות שפחת שרי על-מנת לברוח מבית פרעה האלילי שטוף בזימה.⁶ מגמתה של האגדה אינה רק הרמת קרנם של אברם ושרי, אלא גם דרישת שבחה של הגר. לעומת זאת במדרשים אחרים מצוין, כי הגר היא בת פילגשו של פרעה והוא נתנה לשרי לאות אהבתו אותה.⁷ גם בפרשנות מזהים המפרשים את הגר כבת פרעה מלך מצרים, ואף את גדולת מעלתה של שרי בעיני פרעה: כיוון שראה נס שנעשה לשרי נתן את הגר לשרי לאמה.⁸ ייתכן, כי זיהוי ייחוסה של הגר על-ידי המפרשים כבת מלך, הוא ניסיון להתמודד עם התנהגותה קלת הדעת של הגר, עקב התמורות בחייה - משפחה לאשת איש ושוב למעמד של שפחה. סימוכין לכך: "ותקל גבירתה בעיניה" (ט"ז, ד').

לגבי מעמדה ותכונותיה הדעות הן חלוקות. מדרשים אחדים מדברים בשבחה של הגר: שרי נתנה את הגר לאברם לאישה ולא לפילגשו⁹; הגר שפחת אברם רואה מלאכים בזה אחר זה¹⁰; היא מקריבה עצמה למען אברם הצדיק הקשיש ממנה בשנים מופלגות: "אשריך שאת מתרבת לגוף הקדוש הזה"¹¹; הגר נחשבת לאחת מתשע הגיורות והחסידות, שנתגלה אליהן מלאך ה'¹². כאן המדרשים מבליטים את אמונתה בה' ואת נאמנותה לאברם.

לעומת זאת מדרשים אחרים דנים אותה לגנאי: הגר נמשלה לקוץ מזיק הגדל ללא עמל, ושרי נמשלת לחיטה¹³, אחד מאבות המזון של האדם. אף מתחו ביקורת על פריצותה של הגר שנתעברה מביאה ראשונה¹⁴; היא כפוית טובה, הולכת רכיל ומוציאה דיבה רעה על גבירתה שרי¹⁵; היא לא השתנתה והמשיכה לעבוד עבודה זרה גם בבית אברהם.¹⁶

בדומה למדרשים גם בפרשנות חלוקים הפרשנים בדעותיהם ביחס למעמדה ותכונותיה של הגר. אלה המדברים בשבחה מציינים שהגר נחשבת כאשת אברם ולא כפילגשו¹⁷ סימוכין לכך: "לו לאישה"; הגר הוציאה עבודה זרה מביתה וידעה להודות על הנס שעשה עמה אלוקים¹⁸; היא הסכימה להרות לאברם הקשיש ממנה¹⁹.

לעומתם מפרשים אחרים דורשים אותה לגנאי. לטענתם, הגר נשארה כשפחה²⁰ בהסתמכם על דברי שרי: "בא נא אל שפחתי" (שם ט"ז, 2). הם מדגישים את תכונותיה

השליליות: הולכת רכיל, כפוית-טובה²¹ שורשיה חזקים, שכן חזרה לגילולי בית אביה, ככתוב: "ותלך ותתע"²¹. היא לא נותקה מבית אביה ומעמה, הראיה: לקחה לבנה אישה מצרית. מתוך אנוכיות אכזרית הרחיקה את בנה כדי לבכות על כאבה היא, ולכן לא שמע ה' קולה כי אם קול הנער²².

2.3. יחס שרה להגר וגירוש

הדרשות מנסות להסביר את משמעות הביטוי "ותענה שרי" (בראשית ט"ז, 6)²³: העינוי נתפס כיחסי אישות – "מנעתה מתשמיש", המלה עינוי נגזרת מהשורש ע.נ.ה. וכן, שרה שיעבדה את הגר, הכניסה עין רעה בעוברתה של הגר וזו הפילה²⁴. המדרשים מצדיקים את התנהגותה של שרי נוכח יחסה של הגר שבא לידי ביטוי בהתנשאות על שרה ובזלזול בה.

המדרשים מתמודדים עם הקושי במעשה גירוש הגר. את ההסברים למעשה בלתי-אנושי זה מצאו חז"ל במילה "מצחק" (הכוונה לישמעאל, פרק כ' פסוק ט'), שהיא רבת משמעות: עובד עבודה זרה²⁵, רוצח – יורה חץ ביצחק אחיו²⁶, חוטא בגילוי עריות²⁷. לפיכך שרה מרחיקה את ישמעאל "שמא ילמד בנו וילך ויעבוד כך ונמצא שם שמיים מתחלל"²⁸. עם זאת אברהם מתנגד לגירושי הגר ובנה, בעינוי שרה והגר שוות מעמד, הן נשותיו, וגם ילדיו שווי מעמד. לפיכך, נגלה הקב"ה לאברהם כדי להודיעו ששרה היא אשתו ואילו הגר היא שפחה נוכריה ואינה ראויה לו²⁹. ואברהם מקבל את הצו האלוקי. יתירה מזאת, מדרש תנחומא (שמות פ"א) מוסיף חומרה: אברהם שנא את ישמעאל על שיצא לתרבות רעה ולכן שלח אותו ואת אמו.

בדומה למדרשים אף רש"י מנסה להצדיק את שרה. שרה מענה את הגר הואיל והקלה ראש בגבירתה והתנשאה עליה. לפי רש"י (שם ט"ז, 6) "משעבדת בה בקושי" ומכניסה בעוברתה של הגר עין רעה חזו מפילה.

הרש"ר הירש (ט"ז, ו') מסביר באופן אחר את הביטוי "ותענה שרי" – שרה רמזה לה שתדע כי חינוכו של הילד ניתן לגמרי לשרה.

לעומת זאת, פרשנים אחרים מבקרים את התנהגותה של שרה ואין הם דנים אותה לכף זכות. לדבריהם, שרה חטאה בעינוי הגר ואף אברהם בהניחו לה לעשות כן, לכן "שמע ה' אל עוניה ונתן לה בן שיהא פרא אדם לענות את זרע אברהם ושרי בכל מיני העינוי"³⁰. לפי רד"ק, "שרה נהגה שלא לפי מידת המוסר והחסידות, והתנהגותה לא ישרה בעיני האל בענותה את הגר, וה' שמע אל עוניה" והשיב לה ברכה תחת עוניה³¹.

בעניין גירוש הגר, המפרשים מוצאים מסיבות מקלות למעשה זה. הגר מייצגת את המרחב האתני שבו גדלה. לפיכך חינוכה במצרים השפיע על חינוכו הלקוי של הבן ישמעאל: "כי מצד שהיה בן הגר המצרית הולידה בדומה לה, כי כל המצרים שטופי זימה"³². רש"י מביא את שלושת פירושי המדרשים³³, כי ישמעאל חטא בעבודת אלילים, בגילוי עריות ובשפיכות דמים. אף ספורנו מאשר את מעשה שרה, ומציין: "שמע בקולה – כי בדין אמרה לעשות כך"³⁴.

יש המשערים שסמיכות הפרשיות – גירוש הגר, עקדת יצחק ומות שרה אינה מקרית. כשבישרו לשרה על עקדת יצחק פרח נשמתה. מותה הטרגי הוא עונש במידת מה על

חטאה בגירוש הגר.

לסיכום

מתוך עיון במדרש ובפרשנות עולים לפנינו גילויים שונים ואף מנוגדים באשר לדמותה של הגר. דמותה נתפסת כדמות רבת-צדדים ולא כדמות "אחידה", חד-צדדית. אם כן, נשאלת השאלה: מדוע מוצגת הגר פעמים לשלילה ופעמים לחיוב? ייתכן, כי הסיבה נעוצה בעובדה, שבעיני המספר המקראי והמפרשים נתפסת הגר כדמות משנית ומטרתם להעמיד במרכז את הגיבורים הראשיים – אברהם ושרה – את מעשיהם והקורה להם. כך מובאות שתי סיטואציות משמעותיות בחיי אברהם ושרה ודרכי ההתמודדות אֵתן: שרה ואברהם מתמודדים תחילה עם הבעיה – היותם חשוכי ילדים (בראשית ט"ז) לאחר מכן, עם נושא חינוכו של יצחק (בראשית כ"א). בדרך הטבע, מוצגות דמויותיהם של ראשוני אבות האומה ואמותיה, במרבית המקרים, לחיוב. המספר המקראי והמפרשים חפצים ביקרם, ואף מעשיהם השליליים יתקבלו בהכרח בל יגונה. ואילו הגר, הדמות המשנית, המשמשת רקע לעלילה, תוצג פעמים לשלילה ופעמים לחיוב, בהקשר לסיטואציה, לעיתוי ולמערכת היחסים בינה לבין הדמויות הראשיות.

3. דמותה של הגר מנקודת מבטו של המשורר ראובן אבינעם בשירו: "הגר"

הגר / ראובן אבינעם

מתוך ספרו: "שירים ופואימות"

א. לא נה-אי עולה אלי מן המדבר
ומבלימת-בְּקִיקוֹתוֹ לֹא תֵן יָרִיד,
כִּי קוֹל בְּכִי-אִם חוֹרֵג מִלֵּב רְצוּץ-עֲנוֹת –
זֶה קוֹל הַגֵּר, אִמָּה מְצֹרֵית, תֹּאזִין נִפְשִׁי,
שְׁלַחָה אֶל הַמְדַבֵּר בְּעֵלְהָ וְאֶדְוִינָה,
עִם לֶחֶם, חֶמֶת-מִים וַיִּלְדָּה,
כִּי כֵן שָׁרָה אֶשְׁתּוֹ תִיעֵץ,
מֵאֲהַבְתָּהּ לִבְנָהּ יִצְחָק וּבְקִנְיָתָהּ
לְבֵן זְקֵנִי-אִישָׁהּ, אֲשֶׁר תֵּאָהֵב-תֵּאָהֵב. | ב. בְּזֶה מְמַשְׁלֵת חֲדָלוֹן וְתִלְאָבוֹת,
בִּינּוֹת אֲבָנֵי קְרָחָה וְצַחֲחִית
וּבְלֵב רְחֵבִי חוֹלוֹת וְלֵהֵט,
מֵאֲז אֹר בִּקְר בּוֹסְסוֹ דוּמָם
וְגִרְרוֹ רִגְלָם הָאִם וּבְנָהּ,
בְּאִין עִמָּם דְּבַר זוֹלַת צֶלֶם,
אֲשֶׁר יִלְהֵט אֶף הוּא כְּאוֹר שְׁחוֹר.
אֲבָד נְתִיב מֵאֲחֵרֵי גּוֹם אֲשֶׁר חָלַשׁ,
זֶה הַדֶּרֶךְ מִשְׁתַּרְעַת לִפְנֵיהֶם
בִּל תִּרְאֶה רֵאשִׁית-קְצָהוּ הִרְחוֹקָה. |
|---|---|

ג. ויהי כי פס הלחם עד אחרון פרוךיו
 ויכלו גם מימי-החמת ואינם,
 ותרא אז האם את בנה צונח לעפרות,
 בהתעטף לבו, והוא לחום-צמא.
 רוחו היא חשה להשיב ותשימו
 אל תחת שית, מתרפק אל צלע-צוק,
 עומד נכלם לבן-בדים ומתעלה
 אל ריק-שחקים לזהט על זלף-גשם
 ואיו...
 הן טוב פס-צל חרוך מאפס-צל -
 הרהר לבב-האם וברחמיו נכמר,
 ותלך לה ותשב מנגדו דומם,
 כי עם לבה אמרה: אשבה-פה
 ואל אראה במות הילד...
 ותשא קולה ותבך - -

ד. הן זה נהי לבב רהה
 עולה אלי מן המדבר:
 ילל אם החשה פן שפלון ופנה,
 ונשימתה עוצרת מדי רגע
 שמע אם לא פס עוד נשם בנה,
 אשר ישכב עלוף-שרב הרחק כמטחוי-קשת.
 ובמשנה-הרגע - זעקת-משנה תשא
 עדי הרגז סלעי-מדבר,
 פולטי בת-זעק מרחוק לעמתה,
 עדי הכמר גם רחמי האלהים
 המאזין ברום-שחקו לכל קוראיו...

הזאנר (סוגה): פואימה "זוטא".

תוכן השיר

תיאור תלאותיהם של הגר ובנה במדבר.
 בית ראשון -

הפתיחה בבית זה היא דרמטית. המשפט הפותח הוא משפט שלילה: "לא נה-
 אי עולה אלי מן המדבר". פתיחה בהיגד זה יוצרת מתח וסקרנות בלב הקורא
 להמשיך לקרוא. "זהו קול "בכי-אם" "רצוף-ענות". המלה ענות מעלה
 אסוציאציה מהמקרא: "ותענה שרי" זה קול הגר, אמה מצרית אשר "שלחה
 אל המדבר בעלה ואדוניה". כפילות כינוי השייכות "בעלה ואדוניה" מרמז
 על קונפליקט בין כוחות נפשיים שונים: לשלוח את הגר או לא לשלוח,
 להיכנע לשרה או לוותר לשרה. שרה יעצה לאברהם לשלח את הגר ובנה
 מתוך קנאתה לבן "זקני-אישה, אשר תאהב תאהב", כפילות הפועל "תאהב"
 מורה על הדבר היקר לה ביותר - בעלה ובנה: **תאהב בעלה תאהב בנה**.
 הבן יצחק נזכר גם כבנה של שרה וגם כ"בן זקוני אישה", ואילו בן הגר נזכר
 כילדה של הגר בלבד. ייתכן כי זו הסיבה להתנהגותו הפסיבית של אברהם.
 שמו של אברהם אינו מופיע מפורשות בשיר, דמותו עולה במובן שייכות
 לכל אחת משתי הנשים בחייו. מכאן שאברהם חשוב במיוחד לשתייהן.
 בניגוד לאברהם המוצג כדמות פסיבית, שרה מוצגת כדמות אקטיבית,
 זוממת תחבולות.

בית שני -

השתרכות הגר בנה במדבר הצחית, המדומה ל"ממשלת חדלון ותלאובות",
 שבו מושל המוות הלהט והיושב, עד כי צלם אף הוא כ"אוד שחור". הביטוי
 אוד שחור מעלה קונוטאציה של "אוד מוצל מאש" (זכריה ג, ד). "מאז אור
 בקר בוססו דומם". הביטוי "בוססו" מעלה אסוציאציה של התבוססות בדם:

"ואראך מתבוססת בדמיך" (יחזקאל ט"ז, 6).

בית שלישי – המצב מחמיר למדי. הלחם ומים אזלו והבן "צונח לעפרות" מרוב צמא ויובש. בדאגתה לבנה מנסה האם להשיב רוחו של הבן המתעלף, היא משכיבה אותו תחת שיח מצל, הבן "מתרפק אל צלע-צוק", מנסה בכל כוחו להיאחז בחיים. משנכמרו רחמיה של הגר על בנה, היא מתרחקת לבל תראה במותו ונושאת קולה בבכי.

בית רביעי – הפתיחה בבית זה מחזירה את הקורא אל הפתיחה בבית ראשון: "לא נה-אי עולה אלי מן המדבר" – "הן זה נהי לבב רהה עולה אלי מן המדבר" היחס בין שני המשפטים הוא יחס של ניגוד: סיבת הבכי בבית הראשון היא שונה. בבית ראשון, הבכי הוא על שילוחה של הגר, ובבית רביעי – "יללת אם החשה פן שכלון יכנה". האם עוצרת נשמתה "אם לא פס עוד נשם בנה". המלה "פס" החוזרת פעמיים בשיר, מרמזת על סוף, חידלון (היפוך האותיות: סף). האם זועקת זעקה גדולה ומרה "עדי הרגז סלעי-מדבר". הזעקה מרעידה אפילו את הסלעים הקשים והמוצקים שבמדבר. הזעקה עולה לשמים ומעוררת את רחמיו של האלוקים, "המאזין לכל קוראיו", כדברי חז"ל: שערי דמעות לא ננעלו. הקונוטאציה המשתמעת: "קרוב ה' לכל קוראיו לכל אשר יקראוהו באמת" (מתוך התפילה).

הגר, שהשיר מוקדש לה (שמה מופיע בכותרת השיר ובבית הראשון) וסביבה נרקמת העלילה, אפשר לראותה כסמל האישה בכל דור. היא הופכת לדמות סמלית המייצגת את האם החוששת מפני השכול. ייתכן, שהשיר מרמז על מאורעות אקטואליים, והמשורר מטיח ביקורת כלפי המנהיגים – "ממשלת חדלון" – השולחים את הבנים לשדה הקרב. זהו שיר לירי סובייקטיבי. המשורר מזדהה עם כאבה של הגר ומגלה כלפיה חמלה וסימפטיה. הוא אינו מצדיק את שרה על אשר יזמה את גירוש הגר. נקודת התצפית היא של משורה. המשורר מצוי בתוך ההתרחשות, בזמן הווה: "לא נה-אי עולי אלי" "זה קול הגר תאזין נפשי". הפונקציה האמוטיבית בולטת בשיר. האמוטיביות מתבטאת בשמות תואר: לב רצוף ענות; ממשלת חדלון; פס-צל חרוך; גו חלש; בתוארי הפועל: בוססו דומם, עומד נכלם; בשמות החוויה: אהבה, קנאה. בסימני פיסוק: הקווים השבורים בסיום בית שלישי הם מעין הדי לבכיה של הגר. שלוש הנקודות בסיום הטורים בבית שלישי ורביעי, יוצרות מעין השתייה ועל הקורא להשלים את מה שלא נאמר. השימוש בלשון פיגורטיבית מעצים את החוויה הנפשית, וכן האווירה המעוצבת בשיר: בדידות, דממה, צחיחות, אימת החדלון.

מבנה השיר

ארבעה בתים השונים באורכם. המקצב חופשי, נשלט על-ידי טורים מסתיימים, ללא כל פסיחה. השימוש בפסיקים מרגיש את התנועה קדימה. העלילה היא בעלת עקומה תלולה, השיר הולך לקראת שיא. הפתיחה אינה מתארת את ראשית ההתרחשות, הצגת הדברים היא על-פי בחינת קשרי מצב וסיבה.

הסיום הוא סיום פתוח, הוא אינו מוסר לקורא על גורלן של הדמויות ואינו מגיע לכלל התרה.

המצלול

החריזה ווקאלית – חזרה על תנועות דומות.
 החזרה הצלילית בתחום הסימן הלשוני הופכת לצליל ממקד בבית ראשון:
 "קול בכי אם" "קול הגר".

מצלול אונומטופאי: האותיות השורקות ש', ס' המופיעות במלים: שמע – פס – נָשם, מזכירות קולות נשימה דחוקה.

השוואת השיר למקורות

נקודת התצפית	בשיר, נקודת התצפית היא של המשורר. בתשתית – נקודות ראות שונות של המפרשים.
הדמויות	השיר מתמקד בדמות הגר וסבלה. התשתית – מתמקדת במערכת היחסים בין הדמויות: אברהם, שרה, הגר וישמעאל.
היקף העלילה	בשיר, מובא באריכות תלאותיהם של הגר ובנה במדבר. במקרא, תיאור זה מובא בקצרה, הוא קטע מעלילה בעלת היקף רחב יותר. (החל מנישואי הגר לאברם ועד לגירושה בפעם השנייה).
מבנה	במקרא, הדברים נמסרים בסדר כרונולוגי. סיום העלילה הוא מסוג סיום סגור, הבא על דרך הפתרון החיובי: "ויהי אלוקים את הנער ויגדל וישב במדבר" (בראשית כ"א, 20).
צורת העיצוב	בשיר – המבנה מעגלי, קיימת חזרה בסיומו על יסודות שהובעו בתחילתו. הסיום מסתיים בסוף פתוח וחסר התרה. הסיפור המקראי מאופק בתיאוריו. הוא מוסר את מעשי הדמויות ואת הקורה להן, אך אינו טורח להודיענו את המניעים הנפשיים לפעולתן, את המחשבות והרגשות העולים בתגובה על קורותיהן. הדברים נמסרים באובייקטיביות. השיר הוא שיר לירי, הליריקה עומדת על חוויות נפשיות. הדברים נמסרים מתוך ראייה סובייקטיבית. זיקה קונוטטיבית לשיר אל המקרא מרחיבה את משמעות השיר אל ההכללה: הופכת את מקרה הפרט מעין מייצג למקרה הכלל.

לסיכום

מהממצאים שנתקבלו עולה, שניתוחן של סיטואציות מקראיות ודמויות מקראיות תלויות בהשקפות עולם שונות ובמסרים שונים שרוצה המחבר להעביר לקוראיו. ראוי לציין, כי העיון וההשוואה אפשרו לנו להתייחס לדמויות מקראיות באופן קצת שונה מזה שהיכרנו עד כה.

מראי מקומות

1. ב"ר, מ"ה, א'.
2. מדרש גדול, כ"ב, 62.
3. ב"ר, ס"א, ד'.
4. תרגום יונתן, בראשית כ"ה, א', רש"י (שם). יונתן בן עוזיאל, פרק כ"א.
5. אבן-עזרא (בראשית כ"ה, א') רמב"ן (שם, כ"ה, ו') רשב"ם (שם) והחזקוני (שם).
6. מדרש "שכל טוב".
7. פרקי דר"א, פרק ל"ו, ילקוט שמעוני בראשית רמ"ז, ס"ח.
8. תרגום יונתן (שם, ט"ז, ה') רש"י (שם ט"ז, א') והחזקוני (שם).
9. ב"ר, מ"ה, ג'.
10. ב"ר, מ"ה, ז'.
11. ב"ר/ מ"ה, ג'.
12. מדרש תדשא פכ"ב.
13. ב"ר מ"ה, ד'.
14. מדרש "שכל טוב".
15. מדרש "החפץ" ב"ר מ"ה, ד'.
16. פרקי דר"א פ"ל.
17. תרגום יונתן (בראשית כ"ה, א'); הרמבן (שם ט"ז, ב').
18. תרגום יונתן (שם כ"א, ט"ז) הספורנו (שם פסוק י"ג).
19. רש"י (שם ט"ז, ג').
20. חזקוני (שם ט, א', ה'); "עמק דבר" (שם ט, ב').
21. רש"י (שם ט"ז, ד').
22. הרש"ר הירש (שם כ"א, טו).
23. ב"ר, מ"ה, ו' ר' "החפץ".
24. ב"ר, מ"ד, ה'.

רשימת ספרים מומלצת לעיון

- אבישי, יעקב. **אלף אישים**. תל-אביב, עמיחי.
- אבינעם (גרוסמן), ראובן (תשי"א). **שירים ופואימות**. תל-אביב, יבנה.
- אבן-שושן, אברהם (1990). **קונקורדנציה חדשה לתורה, נביאים וכתובים**. ירושלים, קרית ספר.
- אדלר, שמואל אברהם (תשל"ט). **אספקלריא – קובץ אנציקלופדי לפרשנות ולמחשבת היהדות**. מלוקט ממפרשי התנ"ך ומבעלי המוסר והמחשבה. ירושלים, אספקלריא, כרכים א, ו.
- אמינוף, עירית (1993). **אחד מקרא ושניים מדרש**, קרית ביאליק, אח, עמ' 43-65.
- אמיתי, שמואל (1975). **"הגר" במדרשי חז"ל, בשדה חמ"ד, 18**. עמ' 26-30.
- ארט, ניסן (1986). **"הגר בעלת השכר" – קריאה עלי ה'סדר', בשדה חמ"ד, כ"ט**, עמ' 105-113.
- ארט, ניסן (תשנ"ג). **אמת וחסד במקרא**. ירושלים, ספריית אלינור.
- ברמן, אלי (תשמ"ג, 1983). **"הגר וישמעאל", עמודים, 443**, עמ' 46-47.
- ליבוביץ, נחמה (תשל"ה). **לימודי פרשני התורה ודרכים להוראתם: ספר בראשית**, ירושלים, ההסתדרות הציונית העולמית, עמ' 49-52.
- ליבוביץ, נחמה (תשכ"ט, 1968). **עיונים בספר בראשית: בעקבות פרשנינו הראשונים והאחרונים**, ירושלים, ההסתדרות הציונית העולמית, עמ' 109-112.
- ריבלין, אשר אליעזר (1989). **מונחון לספרות**. תל-אביב, ספרית פועלים.
- שאנן, אברהם (תשל"ח, 1978). **מלון הספרות החדשה העברית הכללית**, תל-אביב, יבנה, עמ' 1-2.
- שטיינזלץ, עדין (תשמ"ג, 1983). **נשים במקרא**, תל-אביב, אוניברסיטה משודרת, משרד הביטחון, עמ' 15-22.